

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 2025, 71-86

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

SELÇUKLU SULTANLARININ ÂLİMLERE VE MUTASAVVIFLARA KARŞI TUTUMU

THE ATTITUDE OF THE SELJUK SULTANS TOWARDS THE SCHOLARS AND THE SUFIS

Nazan AYDOĞDU

Dr., Bağımsız Araştırmacı

nazanyaga@hotmail.com

 0000-0002-3961-2616

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

(Received)

03.02.2025

Kabul Tarihi:

(Accepted)

28.06.2025

Yayın Tarihi:

(Published)

30.06.2025

Anahtar Kelimeler

Selçuklu Sultanları, Anadolu Tasavvuf Âlim Mutasavvıf

Keywords

Seljuk Sultans Anatolia Sufism Scholar Sufi Mystic

Selçuklu Devleti, siyasi, fıkri ve kültürel alanlarda kendisinden sonraki dönemlere derin ve kapsamlı etki bırakmıştır. Selçuklular döneminde kurulan devlet kurumları, medreseler ve mezhep anlayışları, sonraki gelişmelerin temelini oluşturmuş, tasavvufi hareketler açısından da yönlendirici ve belirleyici bir rol üstlenmiştir. İslam dünyasının liderliğini üstlenmeden önce siyasi, mezhebî ve fıkri parçalanmaların hâkim olduğu bu dönemde, tasavvuf alanında da İslam'ın temel ilkeleriyle bağdaşmayan süfli anlayışlar dikkat çekmekteydi. Bu tür anlayışların eleştirilmesi ve reddedilmesi, samimi ve bilgi sahibi âlimlerin çabalarıyla mümkün olmuş, bu faaliyetler Selçuklu siyasi otoritesi tarafından güçlü şekilde desteklenmiştir. Ancak, Büyük Selçuklu döneminde Hanefi mezhebine dayalı cihat anlayışı, bazı âlimler ve mutasavvıflar arasında mücadelelere yol açmış ve birçok âlim ile mutasavvıf bu süreçte Anadolu topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli rol oynayan mutasavvıflar, âlimler ve tarikat mensupları, Selçuklu döneminde hem toplumsal hem de siyasi hayatta derin etkiler yaratmıştır. Halkın bu şahsiyetlere duyduğu bağlılık, onların toplumsal nüfuzunu artırmış, Selçuklu sultanları ise bu etkiden faydalananarak mutasavvıf çevreleri desteklemiştir. Moğol istilasıyla Anadolu'ya göç eden mutasavvıf liderler, şeyhler ve âlimler, Selçuklu himayesinde faaliyetlerini sürdürmüş, tekke, zaviye, medrese ve camiler aracılığıyla bu etkilerini genişletmiştir. Bu süreçte Selçuklu sultanları, hem toplumun manevi bütünlüğünü sağlamak hem de devletin istikrarını korumak için mutasavvıf çevrelerle yakın iş birliği içinde olmuşlardır.

The Seljuk Empire had a profound and extensive impact on the political, intellectual, and cultural spheres of subsequent periods. The state institutions, madrasas, and sectarian understandings established during the Seljuk era formed the foundation for later developments and played a guiding and decisive role in shaping Sufi movements. Before assuming leadership of the Islamic world, this period was characterized by political, sectarian, and intellectual fragmentation, with certain base interpretations in the field of Sufism that were inconsistent with the fundamental principles of Islam drawing significant attention. The critique and rejection of such interpretations were made possible through the efforts of sincere and knowledgeable scholars, whose activities were strongly supported by the Seljuk political authority. However, during the Great Seljuk period, the jihad approach based on the Hanafi school led to struggles among some scholars and Sufis, causing many of them to migrate to Anatolian lands. Mystics, scholars, and members of various Sufi orders, who played a critical role in the Islamization of Anatolia, exerted profound influence on both social and political life during the Seljuk era. The public's devotion to these figures enhanced their societal influence, and the Seljuk sultans capitalized on this impact by supporting Sufi circles. With the Mongol invasions, Sufi leaders, sheikhs, and scholars who migrated to Anatolia continued their activities under Seljuk patronage. Through the establishment of institutions such as tekkes, zaviyas, madrasas, and mosques, they expanded their influence further. During this process, the Seljuk sultans worked closely with Sufi communities to ensure the spiritual cohesion of society and maintain the stability of the state.

Atıf/Cite as: Aydoğdu, N. (2025). Selçuklu sultanlarının âlimlere ve mutasavvıflara karşı tutumu. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 4, 71-86.

© 2025 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Selçuklu dönemi, siyasi gelişmeler kadar fikrî ve kültürel hareketler açısından da sonraki dönemler üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan kurumlar ve düşünce sistemleri, sonraki süreçlerin temelini oluşturmuş ve yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Selçuklu Devleti'nin müesseseleri, medreseleri ve tasavvufî faaliyet gösteren yapıları, kendisinden sonraki dönemler için hem rehberlik edici hem de belirleyici nitelikte olmuştur. Selçuklu dönemi tasavvufî hareketlerini anlayabilmek için tasavvufun doğuşu, gelişimi ve bölgedeki tarihsel sürecinin ortaya konması büyük önem taşır. Hiçbir düşünce sistemi veya toplumsal hareket bir anda oluşmamış, bulunduğu şekle rastlantısal olarak bürünmemiştir. Her dönemin düşünce ve kurumlarının şekillenmesinde tarihsel birikim, sosyo-kültürel yapı ve coğrafyanın etkisi büyüktür. Bu anlamda, tasavvufî hareketlerin kökenleri, tarihsel temelleri ve bu hareketlerin şekillendiği sosyal ve coğrafi koşulların analiz edilmesi gerekmektedir. Selçuklu dönemi, tasavvufun İslam coğrafyasındaki gelişiminde önemli bir kesit oluşturarak, sonraki dönemlerde tasavvufî düşüncenin ve yapıların biçimlenmesinde kritik rol oynamıştır.

İlahi ve beşerî dinlere baktığımızda her birinin kendine has bir inanç sistemine göre özgün bir mistik anlayışı vardır. İslam dininde de derin ve mistik bir yön vardır ki bu da tasavvuttur (Sunar, 2003, 164). İslamî kaynaklara göre; dinin konu ile ilgili yönlerini araştıran, yaşayan ve bunu karşındakine aktarma yöntemini belirten bir harekettir. Tasavvuf bir anlamda Kur'an ve hadislerde yer alan insanın gizemli yönüne ve kalp terbiyesine hitap eden maddenin adıdır. Ayrıca, dünyanın geçiciliğini ve faniliğini ön plana çıkararak, bu anlayışa dayalı kalbi davranışları temel alan kuralların farklı şekillerde yorumlanmasıyla şekillenen bir ahlak ve düşünce sistemidir (Kara, 2013, s. 17). Ruhun arındırılması ve manevi kemale erişim, zühd ve takva anlayışı çerçevesinde; bireyin varlığını Allah'ın sevgisinde eritmesi, kalbini dünyevi meşguliyetlerden tamamen arındırarak yalnızca Allah'a tahsis etmesi, nefsinin yok bilerek Allah'ın varlığında yaşamayı hedeflemesiyle mümkündür. Bu anlamda, Allah'ın tüm emirlerine eksiksiz bir şekilde itaat etmek, yasaklarından titizlikle kaçınmak, kişinin en yüksek manevi saadeti olan Allah'ın cemalini müşahade etmesine ve rızasına nail olmasına vesile olur (Ateş, 2005, s. 10-11; Eraydın, 2016, s. 29).

Tasavvuf ile ilişkili mutasavvıfların çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Bu tanımlamalarının ortak unsuru Allah aşkıdır. Bu nedenle İslam dini ile tasavvufu benzer anlamda kabul edenler vardır (Güngör, 2004, s. 66). Tasavvuf tabiri Hz. Peygamber döneminde kullanılmamıştır ancak başlangıç olarak peygamber dönemi alınmıştır (Sunar, 2003, s. 171). Hem Kur'an'ı Kerim'deki ayetler hem de iyi ahlakı, ihsanı belirten hadisler züht ve takvayı teşvik ettiği için tasavvuf açısından başlangıç olarak kabul edilmiştir (Tânevî, 1995, s. 37; Sunar, 2003, s. 163). İslam kaynaklı olan tasavvufî hareketler sahabe döneminde başlayıp sonraki süreçlerde gelişip devam etmiştir (Massignon, 1979, s. 27). Öncelikle bu faaliyetler züht yaşayış tarzıyla başlamıştır. Sahabe ve tâbiîn döneminde ortaya çıkan temsilcilerin katkılarıyla şekillenmiş ve bu anlayışın devam ettirildiği süreç, genellikle "zühd devri" olarak adlandırılmıştır (Arberry, 1990, s. 146). Zamanla gelişerek devam eden züht faaliyetleri 815 tarihinden itibaren "*Tasavvuf*" harekâtını oluşturmuştur (Uludağ, 2022, s. 125; Sunar, 2016, s. 103; Sunar, 2003, s. 173). Gelişimini bu şekilde devam ettirerek süreç içerisinde farklı anlayışlara sahip alimler tarafından temsil edilmiştir. Bâyezîd Bestâmî, Hallâc-ı Mansûr ve Sühreverdî gibi aklî ilimlere fazla önem atfetmeyen bir tasavvuf anlayışının yanında, Serrâc, Sülemî, Kuşeyrî, Hucvîrî ve Gazâlî gibi aklî ve kelâmî düşünceye yakın bir tasavvuf anlayışı da ortaya çıkmıştır (Uludağ, 2022, s. 125). Kişisel züht faaliyetleri ile başlayan bu dönem süreç içerisinde her dönemde yeni yorumlarla birlikte gelişip zenginleşerek 12. yüzyıldan sonra bir ekol olmaya başlamıştır. Tasavvufun böylece alt birimleri olan "*tarikatlar*" meydana gelmiştir (Ateş, 2005, s. 109). Toplumda yer edinen önemli şahsiyetlerin etrafında toplanan insanlar, onların metotları doğrultusunda bir faaliyet alanı oluşturmuştur. Müritlerinin hem düşünce hem de duygularına hitap eden özel bir nizamı olan bu okullara "*tarikat*" denilmiştir. Böylece sufiler toplum içerisinde ilk sırada yer alırken alimler ikinci hükümdarlar ise üçüncü sıraya düşmüştür. Bu şekilde sûfiler, İslam medeniyetinin rûbanî ve bâtınî kurumlarını kurmuştur (Sunar, 2003, s. 172).

Selçuklu Devleti, İslam dünyasında hâkimiyet kurmadan önce, mezhepsel ve fikrî açıdan ciddi bir parçalanmışlık yaşanmaktaydı. Bunun yanı sıra, tasavvufî alanda da bütünlükten uzak, İslam dışı çizgiye kaymış sûfilik anlayışları dikkat çekmekteydi. Özellikle Şîî-Fatımîler tarafından yürütülen ve

Sünni anlayışı ortadan kaldırmayı hedefleyen siyasi ve fikrî hareketlere, bu çizgi dışı sûfilik faaliyetleri de eklenmiştir. Bazı sûfiler, Şii kaynaklı düşüncelerden etkilenerek İslam'ın bâtını yorumuna yönelmiş, bu doğrultuda İslam'ın zahirî hükümlerini önemsemeyip geçersiz görmeleri, toplumun düşünce yapısında derin değişimlere yol açmıştır. Şii kaynaklı düşüncelerin etkisiyle oluşan bu anlayışların yanı sıra, Hint düşünce sisteminden etkilenen bazı grupların hulûl ve benzeri fikirleri benimsemeye başlaması da bu dönemde yaygınlaşmıştır (Ocak, 2002, s. 120). Bu tür İslam dışı akımların yanlışlarının ortaya konulması ve fikirlerinin çürütülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sorumluluk, dinî anlayışı samimiyetle benimseyen ve geniş bilgi birikimine sahip âlimler tarafından üstlenilmiştir. Ancak bu faaliyetlerin başarıya ulaşabilmesi için, dönemin siyasi otoritesinin bu âlimleri desteklemesi ve onların çalışmalarına uygun bir zemin hazırlaması hayati önem taşımaktaydı. Selçuklu Devleti, âlimleri desteklemek ve onların faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla diğer alanlardaki mücadelelerinde olduğu gibi, bu alanda da etkin bir çaba göstermiş ve başarıya ulaşmayı sağlamıştır. Özellikle Selçuklu sultanlarının âlimlere karşı sergiledikleri derin saygı, mutasavvıflara hürmet göstermekteki titizlikleri ve onları yüceltmeleri, bu mücadelenin başarıya ulaşmasında önemli bir kolaylaştırıcı unsur olmuştur.

Selçuklu Devleti, İslam dünyasının liderliğini üstlenerek siyasi birliği tesis etmiş ve bu süreçte Sünni İslam inancını savunmada Şii-Fatımîlere karşı üstünlük sağlamıştır. Bu üstünlüğün korunması ve güçlendirilmesi hususunda büyük bir çaba sarf edilmiş, bu çabalara en büyük destek ise ulema ve sûfî çevrelerden gelmiştir. Pek çok âlim ve sûfî, her iki hüviyeti şahsında birleştirerek temayüz etmiş ve Selçuklu sultanlarından gerekli desteği ve hürmeti görmüşlerdir. Sünniliği zafere ulaştırma hedefi, hem Selçuklu sultanlarının hem de bu çevrelerin ortak gayesi hâline gelmiştir. Bu nedenle, Selçuklu Devleti'ne yönelik fikrî anarşi ve kargaşaya karşı birlikte mücadele etmişlerdir. Selçuklular, ilim ve ulema çevrelerini, devletin koruyucu duvarları ve ayakta tutan direkleri olarak görmeyi yanı sıra, ulemanın medeniyetin meşalesi ve ümmetin öncüsü olduğunun farkındaydı. Bu bilinçle, millî ve dinî kurumların yayılmasına aracılık etmiş, medreseler, hankâhlar ve ribatlar inşa ederek ulema sınıfını ihsanlarla desteklemiştir. Selçuklu sarayları, döneminin âlimleri, şairleri ve tanınmış kişilikleriyle dolup taşmış, böylece ilim meclisleri kurulmuş, ders halkaları oluşturulmuş ve ilim alanında tartışma ortamları doğmuştur. Mutasavvıflar da Selçuklu döneminde toplumu ibadete, ihsana ve birliğe davet ederek önemli bir rol üstlenmiştir. Selçuklu sultanları, mutasavvıfların bu faaliyetlerini desteklemiş ve onların toplumsal düzenin sağlanmasındaki rollerini pekiştirmiştir. Sûfîlerin katkılarıyla bir dayanışma ortamı oluşmuş, bu durum toplumsal düzeni güçlendirmenin yanı sıra sûfîlerin toplum içinde saygın bir konuma erişmesini sağlamıştır (Tanilli, 1990, s. 348).

Selçuklu Devleti, kuruluşundan itibaren ulema ve sûfilere büyük bir itibar göstermiştir. Selçuklu sultanları, bu dinî ve tasavvufî şahsiyetlerle görüşmeyi ve onların nasihatlerine uymayı adeta bir sorumluluk olarak görmüşlerdir. Din büyüklerine duyulan bu saygı, sûfîlerin halk üzerindeki otoritelerini artırmış ve bu durum dolaylı olarak Selçuklu sultanlarının da itibarını güçlendirmiştir. Sûfîlerin toplum içindeki saygın konumlarının bir diğer sebebi, dönemin siyasi istikrarsızlıkları ve Şii-Bâtınî hareketlerin yol açtığı manevi sarsıntılar karşısında insanlara ümit aşılama aracıdır. Bozulan ahlakî ve toplumsal yapıya karşı sûfîlerin birliğe, beraberliğe ve vefaya çağrıda bulunmaları, halkın da bu çağrılara kayıtsız kalmaması, onların toplum nezdindeki saygınlığını pekiştirmiştir. Selçuklu sultanlarının sûfilere olan saygısı, tarihi kaynaklarda da açıkça görülmektedir. Örneğin, Ravendî: *"Sultan Tuğrul Bey Hemedan'a geldiği vakit, orada evliyadan üç pir vardı: Baba Tahir, Cafer, Şeyh Hamşa. Hemedan civarında Hızır denen küçük bir dağ vardı ve bunlar onun üstünde oturuyorlardı. Sultanın gözü ona ilişti. Ordu kalabalığını durdurup atından indi ve veziri Ebu Nasır el-Kündüri ile yanlarına giderek ellerini öptü. Baba Tahir biraz mecnun gibi idi. Sultan'a dedi 'Ey Türk Allah'ın kullarına ne yapacaksın? Sultan dedi: Ne buyurursun? Baba dedi: Allah'ın buyurduğu şeyi yap. Ayet: Muhakkak ki Allah'ın adaleti ve ihsan yapmayı emreder. Sultan ağlayarak dedi: Öyle yaparım. Baba onun elini tuttu ve dedi: Benden kabul ediyor musun? Sultan cevap verdi: Evet, Baba'nın parmağından senelerden beri abdest aldığı ibriğin kırık başı vardı. Onu parmağından çıkarıp sultanın parmağına geçirdi ve Alem memleketini bunun gibi senin eline koydum. Adalet üzere ol, dedi. Sultan onu her zaman muskaları arasında saklar, bir muharebe olunca parmağına takardı."* (Ravendî, 1960, s. 97-98; Zahoder, 1995, s. 516; Kara, 2007, s.194). Ravendî'nin aktardığı bilgiler, Tuğrul Bey'in (1040-1063) sûfilere duyduğu saygıyı ve onların düşüncelerine verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Türklerdeki cihan hâkimiyeti anlayışının dönemin sûfîleri tarafından bilindiği ve teşvik edildiği de görülmektedir. Bu anlamda, Baba Tahir'in hem bu düşünceyi destekleyici ifadeleri hem de Sultan'a adil ve sağlam bir yönetim anlayışını benimsemesi gerektiği yönündeki uyarıları dikkat çekicidir.

Bununla birlikte, Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde tüm âlim ve mutasavvıflara eşit derecede önem verildiğini söylemek mümkün değildir. Mezhep mücadelesi, bu dönemde ciddi gerilimlere yol açmış ve bazı âlimlerin ve mutasavvıfların hapsedilmesine ilişkin fermanların çıkarılmasına neden olmuştur. Örneğin, Tuğrul Bey, İmam'ül-Harameyn Cüveynî, Kuşeyrî, Reis Fıratî ve Ebû Sehl gibi birçok âlimin hapsedilmesi yönünde kararlar almıştır (Şerefeddin, 2002, s. 266-268). Bu durumun temel nedeni, el-Kündürî'nin bağnaz tutumu ve vezirlik makamını korumak amacıyla yürüttüğü siyasi ve dinî kargaşadır. Tuğrul Bey'in Hanefî mezhebini yaymak ve bunu tek mezhep haline getirmek için izlediği politika, el-Kündürî'nin Şâfiî mezhebine mensup Eş'arî âlimlerini hedef almasıyla birleşerek Hanefî-Şâfiî mezhep dengelerini bozmuştur (Madelung, 2018, s. 325-390; Yuvalı, 2017, s. 71). Bu mezhepsel çatışma, dinin siyasi ihtiraslar için kullanılması sonucunda ciddi kutuplaşmalara ve toplumsal ayrışmalara neden olmuştur. Tuğrul Bey'in Hanefiliği resmi mezhep haline getirme girişimi, el-Kündürî'nin siyasi çıkarlarıyla birleştiğinde, hoşgöründen uzak bir anlayışın ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu durum, Selçuklu Devleti'ni yıpratmıştır. Sonuç olarak, Selçuklu döneminde siyasi iktidar sahiplerinin dini bir güç aracı olarak kullanmaları, ciddi toplumsal ve siyasi gerginliklere yol açmıştır. Dini, siyasi amaçlarla kullanma eğilimi Vezir el-Kündürî örneğinde olduğu gibi, dönemin önemli sorunlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu durum, sadece toplumsal huzursuzluklara değil, aynı zamanda devletin genel yapısının zayıflamasına da neden olmuştur.

Alparslan (1064-1072) döneminde de benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Bu anlamda, Kazvî'nin aktardığı bir rivayet, Nizamiye Medresesi'nin açılışıyla ilgili önemli bir ayrıntı sunmaktadır. Rivayete göre, dervişler, sultandan herhangi bir beklenti içerisinde olmadıklarını ve sultanın huzurunda eğilmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, dönemin sûfilerinin bağımsız duruşunu ve manevî yönelimlerini açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu derviş ve sûfilere tahsis edilen medreseler, tasavvuf düşüncesinin kurumsallaşarak sürdürülebilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Nizamiye Medresesi gibi ilim yuvalarında, sûfilik değerlerini taşıyan önemli şahsiyetlerin yetişmesine zemin hazırlanmıştır. Bu tür medreseler, yalnızca dinî eğitim veren kurumlar olarak değil, aynı zamanda sûfilik fikirlerinin gelişimine katkı sağlayan önemli merkezler olarak da işlev görmüştür. Alparslan'ın, mutasavvıflara ve onların fikriyatına gösterdiği bu tür destekler, tasavvufun toplumsal ve entelektüel hayattaki etkisini artırmış, aynı zamanda bu fikirlerin sonraki nesillere aktarılmasına olanak tanımıştır (Kazvî, 1969, s. 412; İbn Kesir, 1995, s. 228; Hasan, 1992, s. 36).

Sultan Alparslan, Nişabur'da bulunduğu bir dönemde bir caminin önünden geçerken, eski elbiseler içinde bir grup insan görmüş ve bu manzara dikkatini çekmiştir. Bu kişiler, Sultan'a ne bir saygı gösterisi sunmuş ne de ondan bir talepte bulunmuşlardır. Gördüğü bu sıra dışı durum karşısında şaşkınlık duyan Alparslan, yanında bulunan veziri Nizâmülmülk'e bu insanların kim olduğunu sormuştur. Nizâmülmülk, Sultan'a şu şekilde yanıt vermiştir: *"Bunlar, dünyaya meyilemeyen, dünyevî zevklerden uzak duran, fakirlikleriyle iftihar eden ve insanların en şerefli olan ilim yolcuları, yani fakihlerdir."* Bu açıklama üzerine Sultan, bu kişilerin hâllerinden oldukça memnuniyet duymuştur. Sultan'ın bu durum karşısında duyulandığını fark eden Nizâmülmülk, konuşmasına devam ederek şöyle demiştir: *"Eğer izin vererseniz, onlar için bir kalacak yer inşa edeyim ve geçimlerini temin edeyim. Onlar da ilim tahsiline devam ederek Sultan'ın devletine dua ile meşgul olsunlar."* Alparslan'ın izniyle harekete geçen Nizâmülmülk, Sultan'ın mal varlığından onda birini harcayarak ülkenin dört bir yanında medreseler inşa ettirmiştir. Bu medreseler, ilim tahsiline adanmış bir neslin yetişmesine ve Selçuklu Devleti'nin ilmi yapısının güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır (Kazvî, 1969, s. 412-415).

Melikşah (1072-1092) döneminin önde gelen sûfilerinden biri olan ve Sultan Melikşah'ın şeyhi olarak bilinen Ahmed Gazâlî, aynı zamanda Nizâmiye Medresesi'nin müderrislerinden biridir. Sultan Melikşah, oğlu Sencer'i şeyhini ziyaret etmesi için görevlendirir. Ziyaret esnasında Ahmed Gazâlî, genç Sencer'in yanağından öper. Bu durumu öğrenen Sultan Melikşah, oğluna, *"Şeyh seni hangi yanağından öptü?"* diye sorar. Sencer'in cevabı üzerine Sultan, *"Bir yanağından öptüğü için yeryüzünün yarısına mâlik olacaksın. Eğer iki yanağından da öpseydi, tümüne mâlik olurdu"* şeklinde bir değerlendirmede bulunur (Kazvî, 1969, s. 415). Bu olay, Sultan Melikşah'ın Ahmed Gazâlî'ye duyduğu derin hürmeti ve onun davranışlarına verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Sultan'ın bu sûfiye atfettiği değer, sadece kişisel bağlılık değil, aynı zamanda sûfilerin Selçuklu sarayındaki etkisini ve toplum üzerindeki itibarını da göstermektedir.

Selçuklu dönemi sadece sûfilere değil, aynı zamanda ulemaya da büyük itibar gösterilen bir dönemdir. Bu duruma örnek olarak, Mutezilî âlim Ali b. Hasan es-Sandâlî'nin Sultan Tuğrul Bey ile

birlikte Bağdat'a seyahat etmesi verilebilir. Daha sonra Nişabur'a dönen es-Sandâlî, burada vaazlar vermeye devam etmiştir. Sultan Melikşah'ın, Nişabur Camii'nde karşılaştığı Ali b. Hasan es-Sandâlî'ye, kendisini neden ziyarete gelmediğini sorduğu rivayet edilir. Es-Sandâlî'nin cevabı, ilim ve idare arasındaki ilişkinin o dönemde nasıl değerlendirildiğine ışık tutmaktadır: *"Meliklerin en hayırlısı, ulemânın ayağına gidendir; ulemânın en şerlisi ise meliklerin ayağına gidendir. Bu duruma düşmemek için gelmedim"* (el-Kuşeyrî, 1978, s. 554). Bu cevap, dönemin âlimlerinin bağımsızlıklarına verdikleri önemi ve kendilerine duyulan itibarı ortaya koymaktadır. Sultan Melikşah, gerek âlimlerin gerekse sûfilerin gönlünü hoş tutmaya özen göstermiş, onlara bol ihsanda bulunmaktan mutluluk duymuştur. Bu tür davranışlar, Selçuklu idaresinin ulema ve sûfilerle kurduğu ilişkiyi pekiştirmiş ve bu grupların devlet üzerindeki etkisini artırmıştır (Aksarayî, 2000, s. 67).

Selçuklu sultanlarının yanı sıra, dönemin siyasetinde en az sultanlar kadar etkili olan vezirler de önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda, Nizâmülmülk'ün ulema ve sûfî çevreye gösterdiği büyük itibar dikkate değerdir. Onun meclisleri, fakihler, imamlar ve din adamlarıyla dolup taşmıştır. Nizâmülmülk'ün bu tutumu, hem dönemin ilmi ve dinî hayatını şekillendirmiş hem de bu grupların Selçuklu idaresiyle olan ilişkilerini güçlendirmiştir. Sultan Melikşah, bu durumu gözlemlediğinde vezirine bir mektup yazarak şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bu insanlar gece gündüz senin meclisine gelerek işlerini aksatıyorlar. Bir emir ver ki, ancak senin iznin olduğunda bu züruruna girebilsinler."* Nizâmülmülk ise Sultan'ın bu mektubuna şu şekilde cevap vermiştir: *"Bu tâife, İslam'ın temel direğidir; onlar hem dünyanın hem de ahiretin süsüdür. Eğer başının üzerine bile otursalar, bu bana ağır gelmez"* demiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 16; İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 158-159; İbnü'l-Esîr, 2016, s. 204, 313, 317; Kara, 2007, s. 194). Bu rivayet, Nizâmülmülk'ün ulema ve sûfilere duyduğu derin saygıyı ve onları İslam toplumunun temel direkleri olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, vezirin bu tutumu, Selçuklu Devleti'nin ilim ve tasavvuf dünyasıyla kurduğu ilişkiyi ve bu ilişkinin dönemin siyasi ve sosyal düzenindeki etkisini yansıtmaktadır.

Nizâmülmülk, dönemin büyük âlimlerine duyduğu saygıyı ve onlarla kurduğu ilişkiyi sergileyen örnek davranışlarıyla tanınmıştır. Bir gün, ünlü âlimlerden Kuşeyrî ve Cüveynî huzuruna geldiklerinde Nizâmülmülk onların gelişine ayağa kalkmış ve yanlarına oturmuştur. Ancak bir başka önemli âlim olan el-Fârâmedî huzuruna geldiğinde, Nizâmülmülk ayağa kalkmakla yetinmemiş, el-Fârâmedî'yi kendi koltuğuna oturtturarak onun yanına oturmuştur. Bu farklı yaklaşımı merak edilip nedeni sorulduğunda Nizâmülmülk şu şekilde cevap vermiştir: *"Kuşeyrî ve benzerleri, beni gördüklerinde şahsımı överek bana ait olmayan sıfatlarla beni anmaktadırlar. Bu durum bende gurur ve kibir oluşturur. Ancak el-Fârâmedî, benim ayıplarımı, zülüm ve haksızlıklarımı dile getirir; bunları söylemekten çekinmez ve sahip olduğum meziyetleri ifade etmek istemez. İşte bu nedenle ona daha fazla hürmet gösteriyorum"* (İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 159; Yılmaz, 1994, s. 72; Komisyon, 1992, s. 95-96; Özköse-Şimşek, 2009, s. 135-136; Kara, 2006, s. 201). Bu olay, Nizâmülmülk'ün âlimlere duyduğu saygıyı, eleştirilere açık olma erdemini ve hakikati dile getirenlere verdiği önemi açıkça göstermektedir. Ayrıca, ilmi ve ahlaki üstünlüğün, hakikate sadakatle ilişkili olduğu anlayışını yansıtmaktadır. Selçuklular döneminde, Ebu Ali ed-Dakkak ve es-Sülemî gibi önemli sûfilerin yanında yetişmiş olan Şâfiî âlim Abdurrahman ed-Dâvûdî, vezir Nizâmülmülk üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Nizâmülmülk, ed-Dâvûdî'nin vaazlarını dinlerken ona, *"Allah seni kullarına hâkim kıldı. Kıyamet gününde onları senden sorarsa ne cevap verirsin?"* diye sormuş, ed-Dâvûdî'nin verdiği cevap karşısında gözyaşlarını tutamamıştır (İbnü'l-Esîr, 2016, c. 8, s. 283).

Nizâmülmülk, sûfilere derin bir ilgi duyarak onlara ikramlarda bulunmuş ve destek sağlamıştır. Ancak bu tutumu eleştirenler de olmuştur. Selçuklu döneminin önemli sûfilerinden Şeyh Ebu Saîd Ebu'l-Hayr'ın oğlu Ebu Tâhir, borçlarından dolayı İsfahan'a geldiğinde Nizâmülmülk kendisine büyük ikramlarda bulunmuştur. Bununla birlikte, sûfilere karşı olumsuz bir tavır sergileyen ve onlara eleştiriler yönelten bir Alevî (ve seyyid) de vardı. Alevî, Nizâmülmülk'e hitaben, *"Öyle bir topluluğa mal veriyorsun ki abdest almasını dahi bilmiyor. Şer'î ilimlerden habersiz, şeytanın elinde oyuncak olmuş bir arıç cabil kimselerdir"* diyerek sûfilere yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Nizâmülmülk ise bu eleştirilere, *"Sen ne diyorsun? Bunların her şeyden haberi var ve daima din işleriyle meşgul bulunuyorlar"* şeklinde cevap vermiştir. Alevî, bu eleştirilerini sürdürürken, *"Bugün sâfîlerin en iyisi Ebu Tâhir olduğuna ittifak vardır, fakat o Kur'an'ı dahi bilmez"* demiştir. Bunun üzerine Nizâmülmülk, *"Peki, kendisini buraya çağırırım ve senin seçeceğin bir sûrenin okunmasını teklif edelim"* diyerek Ebu Tâhir'i davet etmiştir. Ebu Tâhir, büyük bir zevât ve sûfî topluluğunun huzurunda Nizâmülmülk tarafından Alevî'ye, *"Hâce, Ebu Tâhir'in hangi sûreyi okumasını istiyorsun?"* diye sorulmuştur. Alevî, "Fetih Sûresi"ni seçmiştir. Bunun üzerine Ebu

Tâhir, Fetih Sûresi'ni ezbere okumaya başlamış ve sûrenin tamamını okuyarak tüm meclisi etkilemiştir. Bu durum karşısında Alevi mahcup olurken, Nizâmülmülk memnuniyetini gizleyememiştir. Bu olay, Nizâmülmülk'ün sûfilere verdiği değeri ve onları destekleme konusundaki kararlılığını göstermenin yanı sıra, dönemin entelektüel ve dinî tartışmalarının ne denli derin olduğunu ortaya koymaktadır (Attar, 1984, s. 841-842). Nizâmülmülk, ilim ehli ve sûfilere derin bir saygı göstermiş; onların ihtiyaçlarını karşılamak için maddi harcamalardan kaçınmamıştır. Bağdat Nizamiye Medresesi'nin inşa edilmesinin ardından, müderrislerin maaşları, talebelerin geçim giderleri, ibadet ve kırtasiye ihtiyaçları, medreseye tahsis edilen vakıfların gelirleriyle temin edilmiştir. Bununla birlikte, medreseler, camiler ve ribatlar inşa ederek, sûfilere duyduğu sevgi sebebiyle onlara hizmet etmekten büyük bir memnuniyet duymuştur (İbnü'l Cevzî, 2014, s. 158, 160; İbnü'l Adîm, 2011, s. 71-72). Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde âlimler ve mutasavvıflara verilen önem dikkate değer olmakla birlikte, bu dönemdeki mezhep çatışmaları da âlimler ve mutasavvıflar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Tuğrul Bey döneminde Eş'arî-Mu'tezilî, Alparslan döneminde Hanefî-Şâfiî, Melikşah döneminde ise Hanbelî-Eş'arî mücadelesi, bu gruplar arasında gerilimlere yol açmıştır. Devletin mezhep anlayışı, siyasi ve toplumsal mücadelelerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Örneğin, Tuğrul Bey döneminde Eş'arîler, Alparslan döneminde Şâfiîler, Melikşah döneminde ise Hanbelî âlimler, hoşgöründen uzak ve ciddi çatışmaların içerisinde yer almıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti, kuruluşunun ilk dönemlerinde Anadolu'nun fethiyle meşgul olmuştur. Daha sonraki süreçte Doğu Roma ve Haçlılar ile mücadeleler devam etmiş, ancak 12. yüzyılın son çeyreğinde bu mücadeleler ilk dönemdeki kadar yoğun bir şekilde yaşanmamıştır. Bu görece rahatlama döneminde, ilmi, dinî ve toplumsal alanlarda kapsamlı kalkınma ve imar faaliyetleri başlatılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 22). Selçuklu Devleti, Hristiyanların çoğunlukta olduğu bir coğrafyada kurulmuştur. Bu bölgedeki nüfusun önemli bir kısmını göçebe Türkmenler oluşturuyordu. Göçebe Türkmenlerin henüz İslâm'ın kaidelerini tam anlamıyla uygulayamamaları, Selçuklu yönetimini İslâm dinini ve kültürünü güçlendirme çabalarına yöneltmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Selçuklu sultanları doğudan âlim, şeyh ve derviş gibi birçok dinî ve ilmi şahsiyeti Anadolu'ya davet etmiş, bu gruplara medrese ve zaviyeler tahsis etmiştir (Mazıoğlu, 1972, s. 298; Turan, 2012, s. 357-358).

I. Mesud (1116-1155), Ermeni emirliğinden aldığı Maraş, Antep, Adıyaman ve çevresinde 77 minber kurdurarak bu bölgelerde hutbe okutmuştur (Anonim, 1952, s. 25). II. Kılıç Arslan (1155-1192), Aksaray şehrini inşa ederek burayı askerî bir üs hâline getirmiş; aynı zamanda Azerbaycan'dan davet ettiği âlim, şeyh ve sanatkarlar için medrese ve zaviyeler inşa ettirmiştir. Bu girişimler, doğu illerinden ilim ve tasavvuf ehlinin bu bölgeye gelmesine vesile olmuş ve bölgede İslâm'ın güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Mazıoğlu, 1972, s. 298; Turan, 2012, s. 357-358).

II. Kılıç Arslan, ülkenin siyasi birliğini sağlama çabaları sırasında Sivas hükümdarı Danişmendli Yağlı-Basan ile mücadele etmekten, "*dinî liderlerin ricası*" üzerine vazgeçmiştir (Mateous, 2000, s. 315). Ayrıca, 1157-1158 yıllarında Besni ve çevre bölgelerinin fethinden sonra Franklar ve Ermenilerle yaptığı barış ve dostluk antlaşmalarında da bu liderlerle istişare ederek onların onayını almıştır (Mateous, 2000, s. 318). Selahaddin Eyyubi tarafından idam edilen İranlı mutasavvıf Şehabeddin Sühreverdî-i Maktûl, Anadolu'ya geldiğinde II. Kılıç Arslan tarafından büyük bir hürmetle karşılanmış ve kendisine fikirlerini yayma izni verilmiştir. Sultan, mutasavvıfın felsefesine ilgi göstermiştir. II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) da babası gibi mutasavvıflara büyük ilgi göstermiştir. Tokat emirliği döneminde, huzurunda yapılan bir münazarada bir dervişin filozofa tokat atması karşısında sessiz kalmıştır. Filozofun, Sultan'ın bu tepkisizliğine dair sitem etmesi üzerine, Sultan "*Eğer ben hükemânın fikirlerini alenen iltizâm edersem teb'am isyan çıkarır*" diyerek karşılık vermiştir (Abü'l Farac, 1999, s. 486; Togan, 1981, s. 205; Hammer, 1989, s. 46; Turan, 1947, s. 212). Bu süreç, özellikle 12. yüzyılın sonlarında tasavvuf ehlinin halk arasında kazandığı itibarı ve müsamahayla karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir. II. Rükneddin Süleyman Şah dönemi, dervişlerin toplumsal etkilerinin fark edildiği ve bu etkinin takdirle karşılandığı bir zaman dilimi olmuştur.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205- 1211), babası II. Kılıç Arslan gibi adaletli, cömert ve dindar bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Gıyâsiyye-Şifâiyye Medresesi gibi pek çok önemli yapının inşasını gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra, hankah ve zaviye gibi dinî ve sosyal yapılar yaptırmayı

ihmal etmemiştir. Evliya ve zahitlerle vakit geçirmeyi önemsemiş ve onlara maddi yardımlarda bulunarak destek olmuştur (Çetin, 1990, s. 103; Bayram, 1993, s. 29-30; Demir, 2000, s. 348).

Abbâsî Halifesi Nâsır Li-Dînillâh (1180-1225) dönemi, fütüvvet teşkilatı yeniden düzenlenmiştir (Çatak-Vural, 2022, s. 193-194). Bu süreçte halife, hükümdarları ve devlet adamlarını teşkilata dâhil olmaya teşvik etmek için elçiler göndermiş ve fütüvvet şalvarını giymelerini talep etmiştir. Bu çağrıya olumlu yanıt veren hükümdarlar arasında I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve kardeşi Alâeddin Keykubat (1220-1237) da yer almıştır. Özellikle Sultan I. İzzeddin Keykâvus, halife tarafından meşruiyetinin tanınmasını ve manevi bir destek kazanmayı hedefleyerek bu teşkilata katılmak için acele etmiştir (Güzel, 2014, s. 49, 52; Güzel, 2022, s. 449). I. İzzeddin Keykâvus, hocası Şeyh Mecdeddin İshak'ı elçi olarak göndererek fütüvvet teşkilatına dâhil olma arzusunı iletmış ve kendisine fütüvvet şalvarının gönderilmesini talep etmiştir (İbn Bibî, 1999, s. 186; Güzel, 2022, s. 448-449). Sultan'ın bu teşkilata katılması, Anadolu'da fütüvvet anlayışının merkezî bir şekilde güçlenmesini sağlamıştır (Sarıkaya, 2022, s. 222-223). Fütüvvet, Anadolu'nun manevi atmosferini şekillendiren tasavvufi bir düşünce yapısına dönüşerek esnaf teşkilatlarına nüfuz etmiş ve Ahilik adıyla anılmaya başlanmıştır. Ahilik teşkilatı, şeyhler, dervişler, kadınlar ve tüccarların da dâhil olduğu geniş bir sosyal yelpazeye sahip olmuştur (İbn Bibî, 2014, s. 128, 155; Köprülü, 1991, s. 88, 91). Ahiler, hem ekonomik hem de toplumsal alanlarda önemli faaliyetlerde bulunmuş; tasavvufi değerler ve kurallar, bu teşkilatın etkin olduğu her yere, hatta Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Ayrıca I. İzzeddin Keykâvus, İslam dünyasının önde gelen düşünürlerinden ve sûfilerinden biri olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi büyük şahsiyetlere destek sağlamış ve onların fikirlerine değer vermiştir. Bu durum, Sultan'ın tasavvuf hayatına ve tasavvuf ehline verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır (Togan, 1981, s. 205).

I. Alâeddin Keykubâd, ilim ve fazilet sahibi bir şahsiyetti. Anadolu'da siyasi birliği sağlamış, maddi ve manevi refah seviyesini yükselterek ülkenin dört bir yanını hayır eserleriyle donatmıştır (Aksarayî, 2000, s. 25; Yazıcızâde, 2017, s. 262; Uzunçarşılı, 1988, s. 81). Sultan Alâeddin Keykubâd, Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in Bağdat'ta bulunduğunu öğrenince, onun saltanat merkezine gelmesini arzu etmiştir. Ancak Bahaeddin Veled'in Larende'de (günümüzde Karaman) Emir Musa tarafından özenle ağırlandıkça orada kalmasına içerlemiştir. Bunun üzerine Sultan, Bahaeddin Veled'in bir an önce Konya'ya gelmesi için davetlerde bulunmuş, onu büyük bir saygıyla karşılamak üzere tüm devlet erkânını şehrin dışına göndermiş ve kendisini sarayına davet etmiştir (Sipehsâlâr, 2011, s. 28-29; Eflâkî, 1973, s. 121-122). Moğol tehlikesinin yaklaştığı bir dönemde, Konya'da inşa ettirdiği tekke ve medreselerin korunması için Bahaeddin Veled'den tesirli bir dua istemiştir. Alâeddin Keykubâd, zamanının bir kısmını âlimler ve tasavvuf ehli kişilerle sohbet etmeye ayırarak onların fikirlerinden istifade etmeyi önemsemiştir (Sarre, 1967, s. 30). Şehâbeddin Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, Sühreverdî tarikatının kurucusu ve Abbâsî Halifesi Nâsır'ın elçisi olarak Sultan Alâeddin Keykubâd'ın huzuruna çıkmıştır. Sultan'ın, Sühreverdî'yi âlimler ve şeyhlerle birlikte karşılaması, tasavvuf ehline verdiği değeri açıkça göstermektedir (Müneccimbaşı, 2017, s. 58).

Sultan Alâeddin Keykubâd, yalnızca Konya'ya gelen âlim ve sûfilerle ilgilenmekle kalmamış, aynı zamanda doğu illerine de ayrı bir önem göstermiştir. Bu anlamda Varto bölgesine giderek Horasan ve Türkistan'dan gelen Horasanlı Seyyid Mahmud-i Hayrânî, Şeyh Mensur Baba ve Derviş Beyaz gibi şeyhlere, Hicrî 582 (1186-1187) yılında kerametlerine tanıklık etmesi sonucu şecere ve beratlar vermiştir (Görgü, 2004, s. 26-32; Fırat, 1961, s. 61). Sultan'ın bu yaklaşımı, sadece bir ihsan hareketi olarak kalmamış, aynı zamanda önemli stratejik sonuçlar doğurmuştur. Bu Türkmen aşiretleri ve şeyhleri, Moğol ilerleyişine karşı koyarak baskınlar düzenlemiş ve Moğollara önemli kayıplar verdirmiştir. Bu durum, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın ileri görüşlülüğünü ve Moğol istilasına karşı hem manevi hem de maddi tedbirler aldığını göstermektedir (Görgü, 2004, s. 44; Fırat, 1961, s. 67). I. Alâeddin Keykubâd'ın vefatından sonra, Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi istikrarı ve birliği sarsılmıştır. Her ne kadar devlet uzun bir süre güçlü temeller üzerinde varlığını sürdürmüş olsa da Moğol istilasıyla birlikte eski düzenine kavuşamamıştır. Moğol istilasından sarsılan halk, çaresizlik içinde tasavvuf erbabına ve onların müesseselerine yönelmiş, onlardan çare aramıştır. Bu durum, tasavvuf hayatının halk arasında hızlı bir şekilde yayılmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, hükümdarlar da himaye ettikleri sûfilerin halk üzerindeki etkisinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bu anlamda, zaviye, medrese ve cami gibi dinî ve kültürel kurumların inşası Selçuklu yöneticileri arasında bir rekabet konusu hâline gelmiştir (Gölpınarlı, 1953, s. 13; Gölpınarlı, 1993, s. 168). Bununla

birlikte, Selçuklu yönetimi halkı isyana teşvik eden dervişlere karşı da açık bir şekilde tavır almıştır. Bu durum, devletin tasavvuf hareketlerini desteklerken aynı zamanda düzeni tehdit eden unsurlara karşı önlemler aldığını göstermektedir (Turan, 1947, s. 420, 422; Ocak, 2011, s. 104-149). Ayrıca I. Alâeddin Keykubad (1220–1237) ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237–1246) dönemleri, Anadolu'da tasavvufi hayatın kurumsallaştığı ve yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte Ahmet Yesevî'nin halifeleri olduğu rivayet edilen birçok sûfi şahsiyet Anadolu'ya gelmiş ve bölgede köklü bir manevi etki bırakmıştır. Dede Kargın, Hacı Bektaş Velî, Sarı Saltuk ve Yunus Emre gibi isimler, bu dönemin önde gelen sûfi figürleri arasında sayılmaktadır (Köprülü, 2020, s. 101-114, 116; Ocak, 2018, s. 27-28, 31-35). Bu sûfilerin faaliyetleri, yalnızca dinî-tasavvufi hayatı şekillendirmekle kalmamış; aynı zamanda halk arasında İslâm'ın benimsenmesinde ve yeni yerleşimlerin ruhani mimarisinde etkili olmuştur. Öte yandan, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile çağdaş olan ve onun yakın çevresinde yer alan Sadreddin Konevî, Anadolu'da vahdet-i vücûd düşüncesinin gelişmesinde büyük rol oynamış; babası Mecdüddin İshak ise hem Horasan'dan Anadolu'ya gelen ilk sûfilerden biri hem de Selçuklu sarayına yakınlığı ile dikkat çeken bir mutasavvıf olarak bilinmektedir (Ocak, 2019; s. 63-66; Köprülü, 2020, s. 291).

II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) döneminde Mevlânâ, babası Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled gibi devlet erkânı tarafından saygıyla karşılanmıştır. 1246 tarihli vakfiyede, Kayseri'ye götürüldüğünde adı, hocası Seyyid Burhâneddin Tirmizi'den önce gelerek 17 şahit arasında ilk sırada yer almıştır. Bu durum, Mevlânâ'nın Sultan ve halk nezdinde itibarlı bir konumda bulunduğunu ve tasavvuf ehline verilen önemi açıkça göstermektedir (Yınanç, 1963, s. 68). II. İzzeddin Keykâvus (1246-1262) döneminde ise Mevlânâ ile ilişkilerde Moğol istilasının etkileri hissedilmiştir. Sultan bazen Mevlânâ'yı huzuruna kabul etmeyip azarlamış, bazen de gönlünü alarak saygısını ifade etmiştir. Mevlânâ, Sultan'ın kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a (1249-1266) "müridim ve oğlum" şeklinde hitap edecek kadar yakın ilişkiler kurmuştur. Bunun yanı sıra, Baba Merendi lakaplı bir Türkmen şeyhine hürmet gösterdiğini öğrenen Mevlânâ, bu duruma sitem etmiştir (Eflâkî, 1973, s. 16, 19, 204; Sipehsâlâr, 2011, s. 104). Mevlânâ'nın ziyaret ettiği yerlerde, dönemin emirleri arasında imarethane ve hayır kurumları yaptırma konusunda bir rekabet olduğu görülmektedir. Bu emirlerden biri olan Muînüddin Pervâne, Mevlânâ ile ilişkilerinde sorunlar yaşamış olmasına rağmen Tokat şehrinde hangâh inşa ettirmiştir. Hatta, Mevlânâ ile arası açık olan Fahreddin İrkıyye dahi bu faaliyetlere katılmıştır. Bu durum, yalnızca Mevlânâ taraftarlarına değil, genel olarak tasavvuf erbabına verilen desteğin ve korumanın yaygın olduğunu göstermektedir (Eflâkî, 1973, s. 382; Gölpınarlı, 1993, s. 218).

Celâleddin Karatay (1215-1254), Selçuklu Devleti hizmetinde bulunduğu süre boyunca şeyhlerin ve âlimlerin sohbetlerinden ve hizmetlerinden geri kalmamış, tasavvufi çevrelerle sıkı bağlar kurmuştur. Bu nedenle kendisine "zâhid" ve "Velîyullah-i Fi'l-Arz" unvanlarıyla hitap edilmiştir (Abû'l-Farac, 1999, s. 549; Aksarayî, 2000, s. 28; İbn Bibî, 2014, s. 535, 554; Yazıcızâde, 2017, s. 596-597; Turan, 1948, s. 44, 49). Ayrıca Karatay, Şihâbeddin Sühreverdî'nin Bağdat'ta bulunan türbesini inşa ettirerek tasavvuf ehline olan saygısını göstermiştir (Yazıcızâde, 2017, s. 284, 289; Turan, 1948, s. 44, 49). Karatay, inşa ettirdiği ünlü kervansaray ve medresesine "Dârü's-Sülehâ" adlı bir bölüm ekleyerek, bu kurumların maddi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli vakfiyeler düzenlemiştir. Onun vefatından sonra birçok Selçuklu sultanına vezirlik yapan Fahreddin Ali, Karatay'ın izinden giderek cami, tekke ve zaviye inşasına önem vermiştir. Fahreddin Ali, ulemâ ve sûfi çevrelerle yakın ilişkiler kurmuş, onlara itibar göstermiş ve taleplerini yerine getirmeye çalışmıştır (Aksarayî, 2000, s. 47-48). Moğol baskıları ve talepleri karşısında zor bir dönem yaşayan Fahreddin Ali, halk arasında "Ebû'l-Hayrât" ve "Sâhib Ata" lakaplarıyla anılmıştır. Bu dönemde, birçok hayır kurumu inşa ederek toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir (Merçil, 2013, s. 144-145; Odabaşı, 2017, s. 192).

Tasavvuf ehline verilen destekler yalnızca sultanlar ve devlet yöneticileriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ilim, sanat ve tarikat mensupları da devlet desteğiyle çeşitli dinî kurumlar inşa etmişlerdir (Köymen, 1976, s. 157). Medrese, zaviye ve benzeri dinî-kültürel kurumlara yapılan vakıfların yanı sıra, bu kurumlarda görev yapan kişilere düzenli maaş tahsis edilmiştir (Turan, 1947, s. 211; Turan, 2014, s. 50). Ancak, bu maaşların karşılığında şeyh ve dervişlerden belirli görevleri yerine getirmeleri beklenmiştir. Bu görevler arasında namaz kılmak, Kur'an hatmetmek, cemaatte rehberlik yapmak, zikir ve ibadetle meşgul olmak, zaviyeye gelen salih ve fakir misafirleri ağırlamak ve her namazdan sonra devletin bekası için dua etmek gibi yükümlülükler yer almıştır (Turan, 1948, s. 50, 58). Bu görevlerini yerine getiren zaviye şeyhleri, bazı vergilerden kısmen ya da tamamen muaf tutulmuştur. Örneğin, Konya'da Sadreddin Konevî ve Mevlânâ gibi önemli mutasavvıfların çevresinde toplanan büyük tarikat şeyhleri, Şeyh Said Fergânî ve Fahreddin Irakî gibi isimlerin vakıf köylüleri, çocukları ve

torunları vergiden muaf tutularak desteklenmiştir (Aksarayî, 2000, s. 92; Uzunçarşılı, 1937, s. 540; Uzunçarşılı, 1988, s. 148, 238, 242). Ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti, Konya'ya atadığı kadılara, imam, seyyid, şeyh, ahi ve hizmetlerindeki naipin şer'i işlerde bağımsız olmalarını ve bu alanlarda müdahale edilmemesini emretmiştir. Ancak, Samsun ve Sivas gibi diğer şehirlerdeki kadılara bu konularda tam yetki verilmiştir. Tüm kadılara, zaviye, hangah, türbe ve diğer vakıf hayır kurumlarına katılarak vakfın şartlarını yerine getirmeleri yönünde talimat verilmiştir (Turan, 1948, s. 41). Devlet, saltanat merkezine yakın olan tasavvuf erbabını daha kolay kontrol edebilmiş ve bu nedenle daha esnek bir tutum sergilemiştir. Ancak, merkeze uzak bölgelerdeki tasavvuf ehli, devletin temsilcileri aracılığıyla yakından izlenmiş ve denetim altında tutulmuştur.

Sonuç

11. yüzyıldan itibaren Anadolu, çeşitli nedenlerden ötürü farklı bölgelerden gelen şeyh ve dervişlere ev sahipliği yapmıştır. Maverâünnehir, Horasan, Türkistan gibi coğrafyalardan gelen bu zengin insan kaynağı, Anadolu'nun kısa süre içinde Türk yurdu haline gelmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Farklı siyasi, sosyal ve kültürel çevrelerden gelen bu bireyler, mensup oldukları fıkri anlayışları da Anadolu'ya taşımıştır. Büyük Selçuklu Devleti döneminde zirveye ulaşan Türk İslam Medeniyeti, bu şahsiyetler aracılığıyla Anadolu'ya aktarılmıştır. Böylelikle Anadolu, sadece yeni bir yurt olmakla kalmamış, aynı zamanda çeşitli fıkri ve kültürel akımların kesişim noktası haline gelmiştir.

Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde, devleti daha sağlam temellere oturtmak amacıyla Hanefî mezhebi benimsemiş ve bu mezhebin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu sebeple, Hanefî mezhebi dışında kalan âlimlere yönelik daha ılımlı ve hoşgörülü bir yaklaşım sergilenememiştir. Yeni bir devlet kurmanın getirdiği zorluklar nedeniyle, Selçukluların ilk dönemlerinde daha sert tutumlar sergilendiği dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Bu dönemde, İslam'ın Bâtınî yorumu, farklı çevrelerde farklı anlayışlara yol açarken, zaman zaman İslam dışı düşüncelerin toplumsal yayılmasına ve medrese-tekke çatışmalarının yaşanmasına neden olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti döneminde, Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi hükümdarların yönetiminde yaşanan mezhep çatışmaları, dönemin tasavvuf âlimleri ve sufileri üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu çatışmalar, sonraki dönemlerde de kısmi olarak devam etmiştir ve Anadolu'ya göç eden âlimler, bu süreçte bazen Anadolu topraklarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Hanefî mezhebine sahip olan âlimler ve mutasavvıflar, Selçuklu yönetimi tarafından daha fazla değer görmüş ve desteklenmiştir. Bunun temel sebebi, Büyük Selçuklu Devleti'nin Sünnî anlayışı benimsemesi ve Hanefî mezhebinin öne çıkmasıydı. Selçuklular, Sünnî tasavvuf anlayışının gelişmesine katkı sağlayarak, yanlış kanaatlerin yayılmasını engellemeyi başarmış, fakih ve mutasavvıflar arasındaki çekişmeleri sona erdirmiştir. Selçuklu Sultanları, mutasavvıflara karşı hürmet göstererek toplumda sosyal düzeni sağlamış, âlimlerin ve mutasavvıfların halkı birliğe, ibadete ve ihsana davet etmelerinden büyük memnuniyet duymuştur. Bu teşekküllerin sosyal ve kültürel hayat üzerindeki etkisi oldukça büyük olmuştur. Selçuklu Sultanları ve devlet adamları, tasavvuf ehli ile kurdukları ilişkilerden faydalanarak, şehirlerde cami, medrese, zaviye, tekke ve dergâhlar inşa etmiş, bu kurumlara yerleştirilen şeyhlere ve sufilerin faaliyetlerine gerekli desteği sağlamıştır. Moğol istilasının etkisiyle Anadolu, şeyh, derviş, mutasavvıf ve âlimlerle dolup taşmış, bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi ve sosyo-kültürel yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Selçuklu Sultanları ve devlet adamları, derviş ve âlimlerin kontrol altında tutulabilmesi için tekke ve zaviyeler inşa etmiş, bu kurumlar aracılığıyla geniş halk kitlelerine irşat faaliyetleri ulaştırılmıştır. Bu kurumlara yapılan vakıflar, tasavvuf anlayışının ve tarikatların etkin bir şekilde yayılmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye Selçukluları, Büyük Selçuklular gibi Sünniliği benimseyerek, Anadolu'ya farklı sebeplerle göç eden Türkmen gruplarının, şeyhlerin, dervişlerin ve Horasan erenlerinin maddi ve manevi açıdan desteklenmesini sağlamış, onların hizmetleriyle Anadolu'nun İslamlaşma sürecini pekiştirmiştir. Bu süreç, aynı zamanda Türk İslam kültürünün Anadolu'ya taşınmasına ve genişlemesine olanak tanımıştır. Selçuklu sultanları ve devlet adamları, tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli rol oynamış, bu hareketi siyasi, kültürel ve sosyal açıdan güçlendirerek Türk İslam beldesi olma yolunda büyük bir adım atmıştır. Selçuklu Devleti'nin yükselişiyle birlikte, yeni göç dalgaları yaşanmış, gelen insanlar özellikle önceki yaşayışlarına uygun bölgelere yerleşmeyi tercih etmiştir. Ancak, devletin yönlendirmesiyle bu göçmenler, stratejik olarak belirlenen bölgelere yerleştirilerek, siyasi, iktisadî ve sosyal sorunların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. 13. yüzyılın başlarında Harzemşahlar, Karahıtaylar ve Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla, Moğolların İslam

dünyasında oluşturduğu yıkıcı etki, Türkistan, Horasan, Azerbaycan ve İran gibi bölgelerdeki halkı Anadolu'ya yönlendirmiştir. Bu halk, Anadolu'yu hem dinî hem de kültürel açıdan daha zengin ve çeşitlenmiş bir yer haline getirmiştir. Türkiye Selçukluları, Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli rol oynamış ve tasavvuf anlayışını disiplinli bir şekilde şekillendirerek, tarikatların yayılmasını sağlamıştır. Bu dönemde tekkeler, zikir ve ibadet yerlerinin yanı sıra sosyal yardım merkezleri, okul ve hastane gibi önemli sosyal işlevler üstlenmiştir. Bu süreçte, Anadolu halkı şeyh ve tekkelerine büyük bir bağlılık göstermiş ve bu teşekküller sosyal ve kültürel hayatı derinden etkilemiştir.

Kaynakça

- Abü'l-Farac, G. (1999). *Abu'l farac tarihi*. (Doğrul, Ö. R. Çev.). TTK Yayınları.
- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i. (2000). *Müsâmeratü'l abbâr*. (Öztürk, M. Çev.). TTK Yayınları.
- Anonim (1952). *Tevarih-i Al-i Selçuk*. (Uzluk, F. N. Neşr.).
- Arberry, A. J. (1990). *Tasavvuf*. (Öztürk, A. N. Çev.). T.K.M. (4). 144-177.
- Ateş, S. (2005). *İslâm tasavvufu*. Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Attar, Feridüddün. (1984). *Tezkiretü'l evliya* (Uludağ, S. Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aynî, M. A. (2000). *Tasavvuf tarihi*. (Yananlı, H. R. Neşr.). Kitapevi.
- Bayram, M. (1993). *Şeyh Evhadüddin Hâmid el-Kirmânî ve Evhadîyye tarikatı*. Damla Matbaacılık.
- Çatak, A. ve Vural, A. (2022). Fütüvvetin teşkilatlanmasında Şihabeddin Ömer es-Sühreverdi'nin katkıları. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (104), 193-194.
- Çetin, O. (1990). *Anadolu'da İslamiyet'in yayılışı*. Marifet Yayınları.
- Demir, G. (2000). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve ahilik*. Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Eflaki, A. (1973). *Ariflerin menkıbeleri* (Yazıcı, T. Çev.). Hürriyet Yayınları.
- Eraydın, S. (2016). *Tasavvuf ve tarikatlar*. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Fırat, M. Ş. (1961). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1953). *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*. İnkılap Kitabevi
- Gölpınarlı, A. (1993). *Mevlevilik. İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 8, 164-171) içinde. Milli Eğitim. Basımevi.
- Görgü, Z. (2004). *Yazılı ve sözlü anlatımlarda Seyyid Mahmud Hayrani*. Öztepe Matbaacılık.
- Güngör, E. (2004). *İslâm tasavvufunun meseleleri*. Ötüken Neşriyat.
- Güzel, F. (2022). Fütüvvet tarihinin bir dönüm noktası: Halife Nasır Li-Dinillah'ın fütüveti, tanzimi. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (104), 441-451.
- Güzel, F. (2014). *Nasır Li-Dinillah'ın Halifelîği ve şahsiyeti*. (Tez No. 364913). [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hammer, V.(1989). *Osmanlı tarihi*. (Ata, M. Çev.). Üçdal Neşriyat.
- Hasan, İ. H. (1992). *Siyasi-dini-kültürel-sosyal İslâm tarihi*. Kayhan Yayınları.
- İbn al-Adim. (2011). *Buğyat at-talab fi tarih balab*. TTK Yayınları.
- İbn Bibi. (2014). *El-evâmirü'l-alâiyye fi'l-umûri'l-alâiyye*. (Öztürk, M. Çev.). TTK Yayınları.
- İbn Kesir. (1995). *el-bidaye ve'n-nihaye büyük İslâm tarihi* (Cilt 7). (Keskin, M. Çev.). Çağrı Yayınları.
- İbnü'l Cevzî. Abdurrahman, (2014). *el muntazam fi tarihi'l ümem*. (Sevim, A. Çev.). TTK Yayınları.
- İbnü'l-Esîr. (2016). *el-kâmil fi't-târih* (Cilt 10/8). Ocak Yayıncılık.
- Kara, M. (2013). *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Kara, S. (2006). *Selçukluların dini serüveni Türkiye'nin dini yapısının tarihsel arka planı*. Sema Yayınevi.
- Kara, S. (2007). *Büyük Selçuklular ve mezhep kargaları*. İz Yayıncılık.
- Kazvini, Ebu Yahya Zekeriya b. Muhammed b. Mahmûd. (1969). *Asaru'l Bilâd ve Ahbarül-İbâd*. Darû Sadr.

- Koca, S. (2007). Ahilerin Türkiye Selçuklu devrindeki rolü". II. *Abi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırma Sempozyumu 2006*. (297-311) içinde. Kırşehir Valiliği ve Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi.
- Komisyon. (1992). *Enliyalar ansiklopedisi* (Cilt 5). Türkiye Gazetesi.
- Köprülü, F. (1991). *Osmanlı devleti kuruluşu*. TTK Yayınları.
- Köprülü, F. (2020). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Alfa Yayınları.
- Köymen, M. A. (1976). Selçuklu devri kaynakları olarak vakfiyeler. *Studi Preottomani e Ottomani*, Napoli, 153-163.
- el-Kuşeyri, Abdülkerim b. Havâzin b. Abdülmelik. (1978). *Kuşeyrî Risalesi*. (Uludağ, S. Çev.). Dergâh Yayınları.
- Mahmud, Ahmed b. (1977). *Selçuk-nâme* (Cilt 7). (Merçil, E. Haz.). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Massingnon, L. (1979). Tasavvuf. *İA*, (Cilt 12/1, 26-31) içinde. Milli Eğitim Basımevi.
- Mateous, U. (2000). *Mateos vekainamesi ve Papaş Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (Andreasyan, H. D. Neşr.). TTK Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1972). *Selçuklular Devrinde Anadolu'da şairler. Malazgirt Armağanı*. TTK Yayınları.
- Merçil, E. (2013). *Müslüman Türk devletleri tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. (2017). *Camiu'd düvel* (Cilt 2). Kabalcı Yayınları.
- Nicholson, R. A. (2014). *İslâm safileri*. (Dağ, M. vd. Çev.). Büyüyenay.
- Okak, A. (2002). *Selçukluların dini siyaseti (1040-1092)*. Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Okak, A. Y. (2019). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İletişim Yayınları.
- Okak, A. Y. (2018). *Alevi ve Bektaşî İnaçlarının İslam Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları.
- Okak, A. Y. (2011). *Babailer isyanı*. Dergâh Yayınları.
- Odabaşı, Z. (2017). Sahib Ata oğulları beyliği. Şahin, H. (Ed.) *Anadolu beylikleri el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Özköse, K. & Şimşek, H. İ. (2009). *Altın silsile 'den altın halkalar*. Nasihat Yayınları.
- Ravendi, Muhammed b. Ali b. Süleyman. *Rabat-üs -sudür ve ayet-üs-sürür*. (Ateş, A. Çev.). TTK Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2022). 13. yüzyıl Türkiye'sinde dinî-tasavvufî hayat ve Hacı Bektaş Veli. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (102), 222-223.
- Sarre, F. (1967). *Konya Köşkü*. (Uzluk, Ş. Çev.). TTK Yayınları.
- Sipehsalar, Feridun bin Ahmed-i. (2011). *Mevlânâ ve etrafındakiler*. (Yazıcı, T. Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Sunar, C. (2003). *Tasavvuf tarihi*. Anadolu Araştırma Vakfı.
- Sunar, C. (2016). *Mistizimin ana hatları*. Anadolu Aydınlanma Vakfı.
- Şerefeddin, M. (2002). *Selçuklular devrinde mezahib marife*. SÜİF Yayınları.
- Tanevî, E. A. (1995). *Hadislerle tasavvuf*. Umran Yayınları.
- Tanilli, S. (1990). *Yüzyılların gerçeği ve mirası insanlık tarihine giriş* (Cilt 1). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk tarihi'ne giriş*. Enderun Kitabevi.
- Turan, O. (1947). Selçuklu devri vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, vakfiyesi ve hayatı. *Belleten*, 11

(42), 197-235.

Turan, O. (1947). Selçuklu devri vakfiyeleri II, Mübarizeddin Ertokuş ve zaviyesi. *Belleten*, 11 (43), 415- 430.

Turan, O. (1948). Selçuklu devri vakfiyesi III, Celaleddin Karatay ve vakfiyesi. *Belleten*, 12 (45), 17-171.

Turan, O. (2012). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti*. Ötüken Neşriyat.

Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları hakkında resmi vesikalar metin, tercüme ve araştırmalar*. TTK Yayınları.

Uludağ, S. (2022). *İslam düşüncesinin yapısı selef, kelâm, tasavvuf, felsefe*. Dergâh Yayınları,

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devleti teşkilatına medhal*. TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi* (Cilt 1). TTK Yayınları.

Wilferd, M. W. (2018). Maturidiliğin yayılışı ve Türkler. Kutlu, S. (Ed.), *İmam Maturidi ve Maturidilik*. (M. Tan, Çev.) (325-390) içinde. Otto Yayınları.

Yazıcızâde, A. (2017). *Tevârih-i Âl-i Selçuk*. Çamlıca Yayınları.

Yılmaz, H. K. (1994). *Altın silsile*. Erkam Yayınları.

Yınaç, R. (1983). Mevlana'nın şahitlik ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev vakfiyesi. *Mevlâna, Yirmi altı Bilim Adamının Mevlâna Üzerine Araştırmaları* (Halıcı, F. Haz.). Ülkü Basımevi.

Yuvalı, A. (2007). Türk devlet geleneğinde din devlet ilişkileri. Göksoy, İ. H. & Durak, N. (Ed.). *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkuları Sempozyumu* (1. Baskı, 71-74) içinde, SDÜİF Yayınları.

Zahoder, B. (1995). Selçuklu devletinin kuruluşu sırasında Horasan. *Belleten*, 19(76), 491-578.

THE ATTITUDE OF THE SELJUK SULTANS TOWARDS THE SCHOLARS AND THE SUFIS

(Extended Summary)

The Seljuk Empire marked a significant turning point in the political, social, and intellectual development of Islamic civilization. From the 11th century onward, Seljuk sultans sought not only to restore political unity but also to reinforce religious structures. In doing so, they formed close alliances with both scholars and Sufi mystics, enabling Islamic thought to take root in Anatolia. Sufism, which began as a personal ascetic pursuit in early Islam, gradually evolved into an institutionalized tradition. Concepts such as love, sincerity, and renunciation became central to its doctrine, offering a path toward spiritual purification and social harmony. However, prior to the Seljuks, Sufi inclinations occasionally diverged from orthodoxy, merging with non-Islamic elements and giving rise to esoteric interpretations. The Seljuk response to Shi'i-Fatimid-influenced heterodoxy was strict; they allied with Sunni scholars to restore religious orthodoxy. Thus, the Seljuk patronage of religious scholars was not merely a spiritual preference but a political necessity. The early Seljuks adopted the Hanafi school as the official madhhab, which led to the suppression of alternative legal and theological traditions. Al-Kunduri, vizier to Tughril Beg, even implemented repressive measures against Shafi'i scholars, including imprisonment. In contrast, the Seljuks approached their relations with Sufi figures more cautiously and respectfully. Baba Tahir, for example, was treated with deference by Tughril Beg, not solely out of personal admiration but as a means to reinforce religious legitimacy. During the reigns of Alp Arslan and Malik-Shah, efforts were made to institutionalize both Sufism and formal education. Under Nizam al-Mulk's leadership, the Nizamiyya madrasas were established to systematically teach Sunni doctrine while maintaining cooperative ties with Sufi communities. His deep respect for religious actors symbolized an attempt to unify the spiritual and intellectual dimensions of society. Dialogues with figures like al-Qushayri, al-Juwayni, and al-Faramadhi illustrate this multidimensional approach. Seljuk expansion into Anatolia gained a new dimension with the establishment of the Sultanate of Rum. In the process of Islamization, scholars and mystics from the East played a crucial role in integrating nomadic Turkmen communities. Sultans such as Kilij Arslan II, Ghiyath al-Din Kaykhusraw I, and Ala al-Din Kayqubad I led efforts to establish institutions like madrasas, lodges, and zawiyas. These institutions served not only as centers of learning and worship but also as instruments of sociopolitical transformation. Figures like Rumi, Yunus Emre, Haji Bektash Veli, and Sadr al-Din al-Qunawi were instrumental in shaping the Sufi identity of Anatolia. Their teachings resonated deeply with the people, providing spiritual guidance and cultural continuity. Seljuk rulers not only supported these figures but also guided the popular movements that formed around them. Ala al-Din Kayqubad's invitation to Baha al-Din Walad, Rumi's father, and the ceremonial reception he arranged stands out as a clear example of this policy of support. However, such patronage was never absolute or unconditional. Sufi institutions during the Seljuk era functioned not only as centers of spiritual guidance but also as tools of socio-economic integration. The construction of zawiyas, tekkes, madrasas, and ribats across Anatolia facilitated the sedentarization of nomadic Turkmen populations, easing their transition into Islamic society and bringing them under centralized authority. These institutions enabled the state to maintain direct contact with the populace, securing ideological legitimacy and mechanisms for social control. After the Mongol invasions, the role of Sufi communities became even more prominent. In an environment of fear and uncertainty, Sufi sheikhs and dervishes emerged as sources of hope. Aware of this dynamic, Seljuk authorities institutionalized Sufi influence, especially in major urban centers. As public trust in political authority declined, people increasingly turned to Sufi figures, prompting the state to treat them as stabilizing agents. However, this relationship was not one of blind submission. When Sufi orders overstepped political boundaries or incited unrest, the state intervened, suppressing rebellious or provocative elements. This dynamic reveals that Sufism under the Seljuks cannot be simplistically described as a state-sponsored phenomenon. Rather, it was shaped by mutual negotiation, cautious collaboration, and institutional checks. Not only sultans but also high-ranking Seljuk viziers maintained close ties with scholars and mystics. Statesmen such as Nizam al-Mulk, Jalal al-Din Karatay, Fakhr al-Din Ali, and Mu'in al-Din Parwana actively supported leading Sufi figures, occasionally serving them or advancing their influence. This indicates that the Seljuk political order included individuals who possessed not only religious authority but also social and cultural capital. Within this multidimensional framework, Sufis played a role far beyond spiritual leadership—they were central agents in the Turkification and Islamization of Anatolia. The Sufi tradition initiated by the disciples of Ahmad Yasawi and extended through figures like Haji Bektash Veli, Sarı Saltuk, and Yunus Emre significantly shaped the religious and

cultural identity of the population. In this way, Sufism served as a vital bridge between the state and society, contributing to the long-term consolidation of Seljuk authority in Anatolia. In summary, the Seljuk sultans' approach to scholars and mystics was part of a layered strategy shaped at the intersection of religious doctrine, political necessity, and cultural continuity. While the institutionalization of Sunni Islam was prioritized, the Seljuks simultaneously acknowledged and strategically engaged with the spiritual expectations of the people through the Sufi networks.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Aydoğdu, N. (2025). Selçuklu sultanlarının âlimlere ve mutasavvıflara karşı tutumu. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 71-86.

Aydoğdu, N. (2025). The attitude of the Seljuk sultans towards the scholars and the sufis. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 4, 71-86.

Yazar / Author

Nazan AYDOĞDU

Dr., Bağımsız Araştırmacı

PhD, Independent Researcher

nazanyaga@hotmail.com, 0000- 0002- 3961- 2616

Geliş Tarihi / Received

03 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Accepted

28 Haziran / June 2025

Yayın Tarihi / Published

30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Haziran / June

Sayı / Issue

4

Sayfa / Pages

71-86

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.